

Jiří Mazurek

Možnosti vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v podmínkách základní umělecké školy

Případová studie je realizována s písemným souhlasem zákonného zástupce žáka.

V oblasti vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v systému základního uměleckého školství dochází k postupným změnám ve smyslu jejich akceptace a budování adekvátních podmínek pro vzdělávání. V následujícím příspěvku, který je koncipován jako případová studie žáka se speciálními vzdělávacími potřebami při náhledech do oblasti (hudební) pedagogiky a pedagogiky speciální, nahlédneme na jeden konkrétní případ v co nejširším kontextu osobní, rodinné i školní anamnézy. Autorem případové studie je pedagog základní umělecké školy s paralelním vzděláváním v oblasti speciální pedagogiky a dlouholetou zkušeností v obou oborech.

Rodinná anamnéza

Chlapec vyrůstá v úplné rodině vysokoškolsky vzdělaného otce a středoškolsky vzdělané matky spolu s mladším bratrem, toho času žákem druhého stupně základní školy. Rodiče usilují o to, aby sourozenci vyrůstali v harmonickém a klidném prostředí. Snaží se oběma chlapcům poskytovat maximální možnou podporu v oblasti jejich vzdělávání i volnočasových zájmů.

Osobní anamnéza

Jedná se o žáka ve věku 15 let a 3 měsíce bez zdravotních omezení. Ani při zpětném pohledu do chlapcovy zdravotní anamnézy nevidíme žádná významná onemocnění, která by – byť jen v náznaku – mohla mít hlubší nebo trvalejší vliv na jeho vývoj a případně také na školní docházku jak v základním, tak základním uměleckém školství.

Z absolvovaných vyšetření u psychologičky a v pedagogicko-psychologické poradně vyplývá, že chlapcovy výsledky odpovídaly intelektové schopnosti při vyšetření v lednu 2019

pásmu podprůměru ve všech jeho složkách se silnou stránkou v oblasti tvoření pojmů a organizačních schopnostech. Výrazné opoždění bylo sledováno v oblasti vizuomotorické koordinace a auditivních paměťových schopností. Výsledky ovšem nenaznačují poruchu aktivity a pozornosti.

Ve vztahu k osobnostnímu ladění můžeme – v souladu se závěry pedagogického, speciálněpedagogického i psychologického vyšetření konstatovat, že se jedná o poměrně uzavřeného a nesmělého chlapce, který se mezi vrstevníky prosazuje jen s obtížemi, a (proto) také nerad. Výrazným osobnostním rysem, který s vysokou pravděpodobností velkou měrou ovlivňuje jeho zájmy a také průběh vzdělávání, je obtížné sžívání se změnami a přecitlivělost na podněty a vlivy okolí. Lze také hovořit o sníženém sebehodnocení a menší sebedůvěře.

V rámci školní docházky i následných domácích aktivit a her se rád věnoval výtvarnému tvoření a vzhledem k tomu, že projevoval i určité hudební schopnosti, navštěvuje od mateřské školy také základní uměleckou školu.

Velkým zájmem je pro chlapce městská doprava. Nyní – v době kdy začal přemýšlet o svém dalším studiu a budoucím povolání – považuje za cíl profesi řidiče autobusu v městské hromadné dopravě.

Školní anamnéza

První náznaky pozdější potřeby zařazení chlapce do systému speciálního školství rodiče zaznamenali již v době, kdy navštěvoval předškolní třídu mateřské školy. Na doporučení třídní učitelky a jejích kolegyně mu byl o rok odložen nástup do první třídy základní školy s odkazem na chlapcovu malou samostatnost a celkovou nepřipravenost z pohledu požadavků na žáka prvního ročníku základní školy.¹

První stupeň základní školy absolvoval sice s velmi dobrým prospěchem, ale postupně se přibližně od třetího ročníku potýkal s rostoucími obtížemi zejména v předmětu Matematika, kde selhával i při základních matematických operacích. V ostatních předmětech dokázal uspět jen na základě pravidelné domácí přípravy s pomocí někoho z rodičů. Základem bylo vždy dobré paměťové zvládnutí školních požadavků. Již od zmíněného třetího ročníku začínala být příprava na výuku pro chlapce velmi náročnou každodenní činností.

Od šestého ročníku přestoupil z důvodu reorganizace základní školy na druhou základní školu. Přestup proběhl bez výraznějších obtíží – do nového kolektivu se dokázal zařadit, ovšem

¹ Rodiče uvádějí, že sami osobně si učitelkami popisované skutečnosti neuvědomovali a odložení povinné školní docházky připisovali rovněž chlapcovu červencovému datu narození.

nedá se říci, že by si zde dokázal vybudovat kamarádské vztahy. Vyrůstající požadavky vedly k dalšímu zintenzivňování domácí přípravy, jejíž nároky postupně přestávaly odpovídat dosaženým výsledkům a vynaloženému úsilí. Rovněž prospěch se postupně propadl k třetím čtvrtým prospěchovým stupňům.

Z uvedených důvodů byl na základě výsledků vyšetření psycholožkou a pedagogicko-psychologickou poradnou doporučen přestup na základní školu věnující se v malých žákovských kolektivech výhradně vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (převážně s poruchami komunikace a specifickými vývojovými poruchami učení, v menší míře s jinými typy postižení). Zde nastoupil před pololetím sedmého ročníku a lze konstatovat, že mu změna tohoto typu významně pomohla – získal potřebný klid pro vzdělávání, našel si mezi vrstevníky kamarády a dokázal výrazným způsobem zlepšit svůj prospěch (na konci osmého ročníku již na vysvědčení neměl horší známku než chvalitebnou, což oproti předešlým školním rokům – ze dvou předmětů hodnocen stupněm dostatečný - byl očividný posun k lepšímu).

V době přípravy této případové studie řeší rodiče ve spolupráci se školou výběr střední školy.

Již od pěti let navštěvuje chlapec základní uměleckou školu. Od útlého věku projevoval zájem o hudební aktivity a později také o aktivity výtvarné, proto si postupně k hudebnímu oboru přibral rovněž obor výtvarný (žákem výtvarného oboru je pět let). Ani v jednom sice nevyniká, nicméně i po letech dochází do základní umělecké školy pravidelně a se zájmem. V hudebním oboru docházel nejprve do hodin houslové hry, kterou po pěti letech vyměnil za hru na klavír a nyní se třetím rokem učí hrát na kontrabas a od loňského roku hraje ve školní cimbálové muzice. Potíže se projevovaly po celou dobu, kdy absolvoval povinný předmět Hudební nauka. Dva roky byl také členem školních pěveckých sborů, ale zde – zřejmě především z důvodů osobních (necítil se dobře ve velkém kolektivu dětí různého věku) – docházku ukončil ve věku třinácti let.

Výuka hry na hudební nástroje

Jak již bylo nastíněno v předchozí části, chlapec je již jedenáctým rokem žákem hudebního oboru základní umělecké školy. Nikdy sice spontánně neprojevoval nadšení pro hudbu, nicméně od počátku bylo zřetelné, že disponuje elementární hudebností – je schopen intonovat a dobře vnímá i reprodukuje rytmus.

Prvním hudebním nástrojem, na který se začal učit hrát, byly housle, kterým se věnoval celkem pět let. Zpětně rodiče konstatují, že v podstatě po celou dobu, kdy hrál na housle, bylo patrné, že jeho pokroky nejsou adekvátní vynaloženému úsilí a vlastně ani budované dovednosti neodpovídají pokrokům, které byly jasně zřetelné u vrstevníků (o tom svědčí i to, že opakoval první ročník). Chlapec si jen velmi pomalu osvojoval držení nástroje, postavení levé ruky na hmatníku a následně také hru smyčcem. Všechny tyto dovednosti byly charakteristické pomalostí a nepřesností pohybů a celkovou výraznou neobratností, což v konečném důsledku pochopitelně velmi negativně působilo na úroveň hry a již zmiňovanou nemožnost pokroků adekvátních věku, délce výuky a také vynaloženému úsilí.² K uvedeným obtížím můžeme ještě přičíst také obtíže s paměťovým zvládnutím – i drobných – skladeb. To vše vedlo k postupnému snižování chlapcovy sebedůvěry, odmítání účasti na školních vystoupeních a konečně také k ukončení výuky hry na housle.

Další tři roky se věnoval hře na klavír. Nástroj si sám vybral a počátky výuky byly doprovázeny určitým nadšením. Nicméně brzy se projevíly nové obtíže. Jak se během úvodních měsíců ukázalo, jen těžko překonatelným problémem bylo již samotné čtení not pro hru levé a pravé ruky – základní orientaci v basovém klíči měl již z předešlých let z hodin předmětu Hudební nauka³ - ale převod těchto vizuálních informací do praktického provedení byl téměř nad jeho síly. Respektive čtení not ústící do vlastní hry na nástroj vyžadovalo neúměrně dlouhý a intenzivní nácvik. Jen částečným řešením bylo paměťové osvojení skladeb. Hru na nástroj také znesnadňovaly přetrvávající potíže s orientací na klaviatuře (notový zápis v houslovém i basovém klíči dokázal správně přečíst, nicméně nebyl schopen si trvale zapamatovat umístění tónů na klaviatuře⁴ a následně také jen obtížně chápal a uplatňoval princip oktávového posunu) a také nedokonalá koordinace pohybu prstů a stanovených prstokladů. Výsledkem bylo, že začal velmi rychle ve svých výkonech zaostávat za požadavky školního vzdělávacího programu a vzhledem ke svému věku také zcela nepochybně také sám viděl, že jeho dovednosti dosahují evidentně jiné úrovně než je tomu u jiných žáků klavírní třídy srovnatelných věkem a (případně) také absolvovanou délkou výuky hry na klavír. Tyto skutečnosti na něj pochopitelně působily velmi demotivujícím způsobem a vedly k ukončení výuky.

² V analogii se speciální pedagogikou můžeme u chlapce konstatovat sníženou schopnost osvojit si základy nástrojové hry při adekvátním vedení a běžných výukových postupech a bez přítomnosti postižení v mentální oblasti. In: ZELINKOVÁ, O.: *Poruchy učení*, s. 10.

³ S ohledem na časovou náročnost školních povinností a domácí přípravy do školy plnil po dohodě s vyučujícím Hudební nauku formou individuálních konzultací a pravidelných testů.

⁴ A to i při použití podpory ve formě barevného značení not v zápisu, detailního zápisu prstokladů i označení kláves na klavíru štítky s názvy not.

Je s podivem, že ani v této situaci se nerozhodl zanevřít na hudební nástroje a projevil přání hrát na kontrabas. Vzhledem k tomu, že je nyní žákem třetího ročníku prvního stupně, není aktuálně nutno připravovat individuální vzdělávací plán, nicméně výhledově je velmi pravděpodobné, že ve vyšších ročnících bude tuto podporu potřebovat. Chlapec má pro hru na tento nástroj základní fyzické předpoklady – vyšší postavu a tomu odpovídající větší ruku a dlouhé prsty, byť dost štíhlé. Požadavky dané školním vzdělávacím oborem v předmětu hra na kontrabas je schopen zvládnout. I v tomto případě ovšem stále můžeme zaznamenat obtíže obdobné předešlým obdobím – motorická neobratnost zejména v pohybech levé ruky na hmatníku projevující se jen malou schopností udržet při hře potřebné postavení ruky a prstů a následně pak často velmi nepřesnou intonací. Hru smyčcem zvládá o poznání lépe, tahy smyčcem jsou plynulé a je schopen utvořit kvalitní tón. Problémy s koordinací pohybů pravé ruky se ovšem výrazněji projevují při hře v rychlejším tempu, při přechodech přes více než jednu strunu a při vázání více tónů pod jeden smyk.⁵ Opět výuku doprovází snížená schopnost paměťového uchopení notového materiálu a velmi malá schopnost pružně reagovat na chyby. Chlapec sám ovšem nadále hru na nástroj hodnotí velmi pozitivně a po letech návštěv základní umělecké školy se zájmem dochází také do souborové hry – do cimbálové muziky. Zde evidentně poprvé za dobu, kdy je žákem základní umělecké školy, zaznamenává také pozitivní vliv sociálního aspektu společné hry.

Závěr

Uvedený rozbor tohoto jednotlivého „případu“ ukazuje, jakým konkrétním způsobem můžeme sledovat vliv určitého typu postižení diagnostikovaného psychologickými a speciálněpedagogickými testy na průběh a výsledky hudebního vzdělávání. V tomto případě je velmi jasně sledovatelný negativní vliv pedagogicko-psychologickou poradnou i psychologickým vyšetřením diagnostikovaného oslabení vizuomotoriky v podobě zhoršené koordinace pohybů prstů i celé levé ruky po hmatníku nástroje (klaviatuře), nepřesností ve hře smyčcem a také komplikovaného propojování vizuálního vjemu převáděného do pohybu prstů a rukou při čtení a reprodukci notového zápisu. Obdobným způsobem odpovídá oslabení paměťových schopností snížené schopnosti hry z paměti. Průběh a výsledky chlapcovy dlouholeté zkušenosti z výuky hry na hudební nás navíc přivádějí k domněnce, že by v jeho

⁵ Můžeme se domnívat, že onen sledovaný pokrok, respektive kvalitnější osvojení dovedností, může být zapříčiněn velikostí nástroje – jemná motorika potřebná pro houslovou i klavírní hru chlapci s největší pravděpodobností činila výraznější potíže.

případě bylo zcela reálně možno uvažovat rovněž o obtížích na bázi dyspraxie⁶ (pohybovou neobratnost a zhoršené zvládnání přesných a koordinovaných pohybů můžeme pozorovat v chlapcově jemné i hrubé motorice). Na tuto oblast ovšem žádné vyšetření nebylo zaměřeno.

Naskytá se rovněž otázka, jakým způsobem mohou znalosti a aplikace speciálněpedagogických postupů a metod přispět výuce na základních uměleckých školách. Na základě našich v úvodu uvedených zkušeností v oblasti hudební i speciální pedagogiky navrhuje obrácení pohledu na danou problematiku – tj. nahlížení výuky hry na hudební nástroj v případě žáků se speciálními vzdělávacími potřebami jako prostředku pro kompenzaci i reedukaci projevů postižení (případně znevýhodnění) i v oblasti velmi potřebné socializace ve formě sdílení hudebních (uměleckých) zážitků s vrstevníky. Samozřejmě vždy při respektování specifík jednotlivých postižení.

Ani tento pohled však pochopitelně není absolutní – ne vždy musí postižení být nepřekonatelnou překážkou hudebního vzdělávání. Vzpomeňme například fenomenálního kanadského klavíristy Glenna Goulda, jehož specifická osobnostní charakteristika bývá spojována s poruchou autistického spektra – Aspergerovým syndromem.

Prameny a literatura

KIRBY, Amanda. *Nešikovné dítě: dyspraxie a další poruchy motoriky: diagnostika, pomoc, podpora, cesta k nezávislosti*. Praha: Portál, 2000. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-7178-424-9.

Pedagogická dokumentace žáka základní školy.

Rozhovory s pedagogy základní školy.

Rozhovory s pedagogy základní umělecké školy.

ZELINKOVÁ, Olga. *Poruchy učení: specifické vývojové poruchy čtení, psaní a dalších školních dovedností*. 10., zcela přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-800-7.

Zprávy ze speciálněpedagogických a psychologických vyšetření.

Resumé

⁶ Dyspraxii (někdy též označovanou jako vývojová porucha koordinace) charakterizují obtíže v plánování a řízení motoriky a poruchy percepce. In: KIRBY, A.: *Nešikovné dítě, Dyspraxie a další poruchy motoriky*, s. 183. Velmi detailně s k problematice diagnostiky i reedukace dyspraktických obtíží vyslovuje rovněž O. Zelinková ve své publikaci *Poruchy učení*.

Předkládaná případová studie přináší pohled na všeobecné a hudební vzdělávání chlapce se speciálními vzdělávacími potřebami. Poukazuje na vliv konkrétního postižení na průběh a výsledky jeho hudebního vzdělávání.

Resumé

The presented case study provides an insight into the general and musical education of a boy with special educational needs. It points out the influence of a specific disability on the course and results of his musical education.